

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักธรรมที่สัมพันธ์กับความดีในทัศนะของพระเถระในสังคมไทย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ การวิเคราะห์ หลักธรรมที่สัมพันธ์กับความดีในทัศนะของพระเถระในสังคมไทย โดยจะได้กล่าวถึงทัศนะของพระเถระทั้ง ๑๐ รูป ต่อไปนี้ได้แก่ (๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (๒) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) (๓) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปฺ เสงฺโก) (๔) พระพรหมมงคลจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) (๕) พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ พุทธทาสภิกขุ) (๖) พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร หลวงพ่อฤๅษีลิงดำ)(๗) พระโพธิญาณเถร (หลวงพ่ocha สุภทฺโท) (๘) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป ญฺฑิตฺต ญฺฑิตฺโต)(๙) พระ พรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (๑๐) พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม)โดยผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นในประเด็นของความเหมือนและแตกต่างของทัศนะของพระเถระทั้งหลายดังกล่าว โดยจะนำเอาทัศนะต่างๆ เหล่านั้นมาจัดหมวดหมู่ต่อมุมมองที่สัมพันธ์กับหลักความดีตามที่ได้อ้างมาแล้วในบทที่ ๒ และบทที่ ๓ โดยวางกรอบการศึกษาไว้ดังนี้ ๑) ทัศนะต่อความหมายของความดี ๒) ทัศนะต่อประเภทของความดี ๓) ทัศนะต่อลักษณะของความดี ๔) ทัศนะต่อผลของความดี ๕) ทัศนะต่อเกณฑ์การตัดสินความดี ๖) ทัศนะต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดี ๗) ทัศนะต่อหลักการประพฤติกความดี ๘) ทัศนะต่อความดีกับนิพพาน

๔.๑ ทัศนะต่อความหมาย ประเภท ระดับ ลักษณะ องค์ประกอบ ผล และเกณฑ์การตัดสินความดี

จากความหมาย ประเภท ระดับ องค์ประกอบ ผล และเกณฑ์การตัดสินความดี (ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวไว้แล้วใน บทที่ ๒ เมื่อได้ศึกษาทัศนะของพระเถระในสังคมไทย พบว่าพระเถระในสังคมไทยแต่ละรูป มีทัศนะต่อความหมาย ประเภท ระดับ องค์ประกอบ ผล และเกณฑ์การตัดสินความดี ดังนี้

๔.๑.๑ ทัศนะของพระเถระต่อความหมายของความดี

ทัศนะของพระเถระต่อความหมายของความดีในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความคิดเห็นต่อ หลักธรรมที่สัมพันธ์กับความดี ในทัศนะของพระเถระในสังคมไทย โดยจะได้กล่าวถึงทัศนะของพระเถระ ๖ รูปจาก ๑๐ รูปดังต่อไปนี้

(๑) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) มีทัศนะคติต่อความหมายของความดีว่า บุญคือความดี ที่ทำไว้จึงชื่อว่าให้ความขึ้นบานแก่ผู้กระทำ ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า ชื่อนานา ความสุขมาให้ในเวลาจะสิ้นชีวิต และชื่อว่าเป็นมิตรอันจะติดตามไปในโลกเบื้องหน้า สมตามพระพุทธภาษิต ว่า บุญคือความดี เป็นมิตร เพราะยังความอุ่นจิตให้เกิดมี และเป็นที่พักพิงในปรโลก บุญคือความดี จึงจัดเป็นมิตรพิเศษ^๑ “ความดีคืออะไร ความดีก็คือ ตั้งใจว่าวันนี้จะรักษาศีลให้ได้ ในวันนี้ จะต้องพึงธรรมให้ได้ เมื่อสามารถที่จะทำความเข้าใจกับตนเองอย่างนี้ ก็เรียกได้ว่าเป็นผู้มีวิริยอุปบารมี”^๒

(๒) พระพรหมมงคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) มีทัศนะคติต่อความหมายของความดีว่า “เราควรจะให้หัวพระแล้วก็เอาความดีของพระใส่ใจไปด้วย ความดีคืออะไร คือความไม่ประมาท ไม่เผลอ”^๓

(๓) พระโพธิญาณเถร (หลวงพ่อชา สุภทฺโท) มีทัศนะคติต่อความหมายของความดีว่า การละความชั่ว ประพฤติความดี นี่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง การไม่ทำบาปทั้งกาย วาจา ใจ นั้นแหละถูกแล้ว เป็นคำสอนของพระ ถูกแล้ว สะอาดแล้วละ ที่นี้ ต่อ นั้นไปก็ กุศลัสสสุปะสัมปะทา คือ ทำใจให้เป็นบุญเป็นกุศล^๔

(๔) พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะคติต่อความหมายของความดี ไว้ในหนังสือ พุทธธรรม ว่า ความหมายของคำว่าไทยว่า ดี หรือ ไม่ดี นี้มักจะ กำกวม ดี นี้เรามักใช้ในความหมายว่าน่าปรารถนา ตรงกับความพอใจ ชอบใจ หรือแม้กระทั่งเป็นไปตามค่านิยม ดังนั้นจึงต้องมีการแยกแยะเช่นว่า ดี ตรงไปตรงมาตามความจริงตามธรรมชาติ ดีต่อชีวิต ดีในเชิงสังคม เป็นต้น^๕

^๑ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ), **พระธรรมเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนันตตะ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๓.

^๒ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ), **สุขทุกข์อยู่ที่ใจ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนันตตะ, ๒๕๕๕), หน้า ๕๔.

^๓ พระพรหมมงคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), **อยู่กับความดีของชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสถาพรบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๗๗.

^๔ พระโพธิญาณเถร (หลวงพ่อชา สุภทฺโท), **พระโพธิญาณเถรเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๖), หน้า ๗๐.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ** , พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙๕.

(๕) พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) มีทัศนะคติต่อความหมายของความดี ว่า คำว่า “ดี” เป็นคุณศัพท์ที่คนบัญญัติขึ้นเรียกสิ่งที่เขาพึงพอใจ การตัดสินว่าสิ่งใดเป็นความดี ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่าเขาชอบสิ่งนั้นหรือไม่ ถ้าชอบเขาก็ว่าสิ่งนั้นดี ดังนั้น ความดีจึงเป็นเรื่องอัตนัยที่แตกต่างไปตามทัศนะส่วนตัวของแต่ละคน^๕

(๖) พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญฐิตธมฺโม) มีทัศนะคติต่อความหมายของความดีว่า ขึ้นชื่อว่าความดีแล้ว ไม่ว่าจะเกิดจากกุศลกรรมประเภทใด รวมกันแล้วจะกลายเป็นกองบุญอันใหญ่โตเช่นเดียวกัน ดังนั้นโปรดท่านผู้ฟังทุกท่านซึ่งมีความมุ่งหวังในธรรมอย่างเต็มใจ นำไปปฏิบัติดัดแปลงตัวเองตามฐานะให้ถูกเข็มทิศทางเดินของธรรม ในขณะที่มีชีวิตอยู่ แม้ถึงคราวจำเป็นซึ่งทุกคนจำต้องเผชิญ จิตจะมีหลักยึดไม่ร่นเร่ไปในทางผิดจะก้าวไปตามทางผิด นิยานิก-ธรรมนำตนให้ถึงสุขในคติภพนั้นๆ ขึ้นชื่อว่าความสุข ความเจริญ ที่เราพึง รำพันถึงอยู่ทุกขณะ จิตนั้น จะกลายมาเป็นสมบัติเครื่องครองหัวใจในภพของตนโดยไม่ต้องสงสัย^๖

ฉะนั้น คนที่มีความคิดแตกต่างกัน ก็เนื่องจากว่า คนดี คนไม่ดี เขาจะรู้ตัวไหมว่าเขาเป็นคนไม่ดี ไม่รู้หรือกนะ ก็เข้าข้างตัวเองอยู่เสมอ เขาก็ว่าเขาเด่น เขาดี เขาดัง คนอื่นดีสู้เขาไม่ได้ คนประเภทนี้เป็นอย่างนั้น จะได้รู้จริงก็เมื่อเจริญพระกรรมฐาน^๗

จากทัศนะของพระเถระผู้ใหญ่ในสังคมไทยต่อความหมายของความดี สรุปได้ว่า ประพจน์ความดี เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ความดี ไม่ว่าจะเกิดจากกุศลกรรมประเภทใด รวมกันแล้วจะกลายเป็นกองบุญอันใหญ่โตเช่นเดียวกัน ซึ่งบุคคลผู้มีความมุ่งหวังในธรรมอย่างเต็มใจ นำไปปฏิบัติดัดแปลงตัวเองตามฐานะให้ถูกต้องตามหลักธรรมคำสั่งสอน

๔.๑.๒ ทัศนะของพระเถระต่อประเภทของความดี

ทัศนะของพระเถระต่อประเภทของความดีในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความคิดเห็นต่อหลักธรรมที่สัมพันธ์กับความดี ในทัศนะของพระเถระในสังคมไทย โดยจะได้กล่าวถึงเฉพาะทัศนะของพระเถระ ๖ รูปจาก ๑๐ รูปดังต่อไปนี้

^๕ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , **ปรัชญากรีก** , พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙๗ - ๑๙๘.

^๖ พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน) , **สู้ไม่ถอย** , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลเจียฮั่ว, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘๔.

^๗ พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญฐิตธมฺโม), **พุทธโถบาย**, หน้า ๑๐๗.

(๑) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) มีทัศนคติต่อประเภทของความดีว่า การกระทำทุกอย่างทั้ง ทั้งดีและไม่ดี เมื่อทำแล้ว ไม่ลบเลือนไปไหน จะสั่งสมตัวเองอยู่ตลอดเวลา อยู่ภายในใจของผู้กระทำนั่นเอง เป็นพื้นฐานแห่ง จิตใจของผู้กระทำนั่นเอง ทำดีมาก พื้นฐานจิตใจก็ดีมาก ทำไม่ดีมาก พื้นฐานจิตใจก็ไม่ดีมาก^๖

(๒) สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (เกี่ยว อุปฺเสโน) มีทัศนคติต่อประเภทของความดีว่า “การทำกุศลให้ถึงพร้อมคือ การทำความดีทางกาย ทางวาจา ความดีทางกายเช่น การช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งโดยการสงเคราะห์และอนุเคราะห์ ความดีทางวาจาเช่น พูดคำสมานสามัคคี คำสุภาสิต คำ อ่อนหวาน เมื่อความดีอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น พยายามบำเพ็ญให้เกิดมากขึ้น จนถึงความ สมบูรณ์ติดเป็นนิสัย อย่างที่เราพูดกันว่า มีความดีเป็นนิสัย ทำดีเป็นนิสัย พูดดีเป็นนิสัย การทำได้ อย่างนี้เรียกว่า การทำกุศลให้ถึงพร้อม”^{๖๗}

(๓) พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีทัศนคติต่อประเภทของความดีว่า ดีขึ้น ธรรมดานั้นคือ สติมาทันในขณะที่มันเกิดเวทนา เช่น รู้สึกชอบ หรือไม่ชอบแล้ว สติมาทัน เลยหยุด แ่เวทนา อย่างดีเลิศหยุดอยู่แค่ผัสสะ อย่างดีธรรมดาหยุดอยู่แต่เวทนา ไม่ปรุงเป็นตัณหา...ที่นี้ ดี ที่เรียกว่าชั้นธรรมดา ไม่ถึงขนาดว่าดีมาก เป็นเพียงชั้นธรรมดา ก็หมายความว่า มันเกิดตัณหาแล้ว เวทนาเกิดขึ้นแล้ว แล้วยังเกิดตัณหา อยากอย่างนั้น อยากอย่างนี้ด้วย ก็ยังมีทางที่จะหยุดเสีย ดังนั้นเราจึงได้เป็นสามขนาดคือว่า ดีพิเศษนั้นหยุดอยู่แค่ผัสสะเลย ดีธรรมดาก็หยุดอยู่แค่เวทนา ที่ นี้ธรรมดาหรือว่าไม่สู้ดีนักนั้นก็หยุดอยู่ที่ตัณหา.^{๖๘}

(๔) พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) มีทัศนคติต่อประเภทของความดีว่า พุทธ - โฉวาทที่เป็นหลักใหญ่ ๓ อย่างคือ ๑) สัพพปาปสฺส อกรรม การไม่ทำความชั่วทั้งปวง(ศีล) ๒) กุสลสุสฺสอพสมฺปทา การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม (สมาธิ) ๓) สจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตน ให้ผ่องใส.^{๖๙}(ปัญญา)

^๖ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก , ความสุขหาได้ไม่ยาก , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๑.

^{๖๗} สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (เกี่ยว อุปฺเสโน), พระธรรมเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนัน ตะ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๒.

^{๖๘} พุทธทาสภิกขุ, โฉวาทท่านพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๔), หน้า ๒๗๐-๒๗๑.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , พุทธธรรม ฉบับ ปรับปรุงและขยายความ , พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๖.

(๕) พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ จิตฺตมฺโม) มีทัศนะคติต่อประเภทของความดีว่า ที่อาตมากล่าวว่า ความดีเป็นศัตรูของชีวิต มันเป็นศัตรูสำหรับคนชั่วมันสร้างความดีไม่ได้เลย ความดีเป็นอุปสรรคขวางไม่ให้สร้างมารไม่มี บารมีไม่เกิด ประเสริฐไม่ได้ มันอยู่ตรงนี้ ต้องมีมารผจญตลอดรายการ ถ้าชนะมารได้คือบพทสวดพาหุงมหากา ในเมื่อชนะมารแล้ว ความดีก็จะถึงจิตใจมารไม่มีบารมีไม่เกิด ประเสริฐได้หรือ ความดีต้องลงทุนความลำบากได้ ถ้าลงทุนความลำบากไม่ได้ ความดีที่ไหนจะสิ่งสถิตอยู่ในจิตใจผู้ใดได้บ้าง สร้างความชั่วนี้ดูได้ง่าย ชอบลงทุนความสบาย กินสบาย นอนสบายไม่เอางานเอาการ แถมมันยังชั่วโดยไม่รู้ตัว คนชั่วมันชั่วก็ง่ายทำดี และคนชั่วสร้างความดีไม่ได้แน่นอน ไม่ต้องมานั่งเจริญพระกรรมฐาน ๓ วันหนึ่งเลย บอกทนไม่ไหว นี่แหละคนชั่ว ชอบลงทุนความสบายอย่างนี้ ชอบกินสบาย นอนสบาย การงานไม่เอากำลังชั่วโดยไม่รู้ตัวดูตรงนี้ ไม่ใช่ดูคนชั่วไปดูตรงที่การแต่งตัว เราจะดูว่าคนเขาเป็นคนชั่วหรือคนดี ต้องดูที่งานการของเขาว่า เขามีความรับผิดชอบไหม คนชั่วจะไม่รับผิดชอบเลย เราจะให้वानไปทำไปก็ทำเสียหมด ถ้าเป็นบริษัทคนงานเยอะแยะ ต้องใช้เวลาดูนาน เดียวก็รู้เผล่ออกมา คนขยันนั้นไม่เผลอสตางค์หรือ ต้องระวังคนชั่วก็ง่าย มันจะคอยเฝ้าคอยดูว่าจะเอาอะไร อยู่ตรงนี้ ต้องเจริญพระกรรมฐานแล้วจะรู้ได้ อย่างนี้คนเราที่ชอบชั่วก็ง่ายทั้งนั้นจะชั่วก็ง่ายมากหรือชั่วก็เจ็ญน้อยเท่านั้น มีหรือคนขยันทำงานมากมาย มีน้อยมาก^{๐๐}

(๖) พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน) มีทัศนะคติต่อประเภทของความดีว่า อย่าลืมนึกใจดวงเดียวเท่านั้นแหละ กาย วาจา เป็นเครื่องมือ จิต เป็นนายผู้บงการ กายเป็นบ่าว กาย วาจา เป็นเครื่องมือ เป็นเครื่องใช้ของใจ ใจเป็นสำคัญ จึงควรได้รับการอบรมศึกษา และการระมัดระวังอยู่เสมออย่าเห็นสิ่งใดดี และประเสริฐเลิศเลอยิ่งกว่างานคือ การรักษาใจด้วยสติ^{๐๐}

จากทัศนะของพระเถระผู้ใหญ่ในสังคมไทยต่อประเภทของความดี สรุปได้ว่าความดีนั้นหยุดอยู่แค่ผัสสะ ดีธรรมดาก็หยุดอยู่แค่เวทนา ไม่รู้ดีนักนั้นก็หยุดอยู่ที่ตัณหา ใจดวงเดียวเท่านั้นมี กาย วาจา เป็นเครื่องมือ จิต เป็นนายผู้บงการ กายเป็นบ่าว กาย วาจา เป็นเครื่องมือ เป็นเครื่องใช้ของใจ ใจเป็นสำคัญ พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ ๓ อย่างคือ ๑) สัพพปาปสฺส อกรรม การ

^{๐๐} พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ จิตฺตมฺโม) , **สร้างความดีต้องมีอุปสรรค** , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาประกาศ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๕.

^{๐๐} พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน) , **สู้ไม่ถอย** , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลเจียฮั่ว) , ๒๕๕๔, หน้า ๓๘๓.

ไม่ทำความชั่วทั้งปวง (ศีล) ๒) กุศลสุสูปสมุปทา การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม(สมาธิ)
๓) สจิตตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องใส

๔.๑.๓ ทศนะของพระเถระต่อลักษณะของความดี

ทศนะของพระเถระต่อลักษณะของความดีในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความคิดเห็นต่อ หลักธรรมที่สัมพันธ์กับความดี ในทศนะของพระเถระในสังคมไทย โดยจะได้กล่าวถึงเฉพาะทศนะของพระเถระ ๒ รูปจาก ๑๐ รูปดังต่อไปนี้

(๑) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) มีทศนะคติต่อลักษณะของความดีว่าทำความดีเหมือนมีแสงสว่างอยู่กับตัว ไปในที่มืดดับชัณยอมสามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยดีพอสมควรกับความดีที่ทำอยู่ ตรงกันข้ามกับผู้ไม่ได้ทำความดีซึ่งเหมือนกับผู้ที่ไม่มีแสงสว่างอยู่กับตัว ขณะยังอยู่ในที่สว่างอยู่ในความสว่างก็ไม่ได้ได้รับความเดือดร้อนแต่เมื่อใดตกไปอยู่ในที่มืดคือที่ดับชัณยอมไม่สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างสวัสดิ ภัยอันตรายมาถึงก็ไม่รู้ไม่เห็น ไม่อาจหลีกเลี่ยง คนทำดีไว้เสมอกับคนไม่ทำดีแตกต่างกันเช่นนี้ประการหนึ่ง การทำดีต้องไม่มีพ้อ ต้องทำให้อยู่ขึ้นอยู่เสมอ เพราะไม่มีใครอาจประมาณได้ว่าเมื่อใดจะตกไปในที่มืดมืดขนาดไหน ต้องการแสงสว่างจัดเพียงใด ถ้าไม่ตกเข้าไปในที่มืดมืดขนาดไหน ต้องการแสงสว่างจัดเพียงใด ถ้าไม่ตกเข้าไปในที่มืดมืดมากมายนัก มีแสงสว่างมากไว้ก่อนก็ไม่ขาดทุน ไม่เสียหาย ๐๐

อันความดีนั้น ย่อมเป็นอาภรณ์เป็นอิสริยยศของคนดี เพราะคนดีย่อมเห็นว่า ความดีนั้นแหละเป็นยศอันยิ่งใหญ่และย่อมพอใจประดับความดีเป็นอาภรณ์ กล่าวได้ว่า “ความดีนั้นเป็นอิสริยาภรณ์ของคนดี” ความดีนั้นเกิดจากกรรมที่ดี ดังที่พระองค์ตรัสไว้ “คนเป็นคนดีก็เพราะกรรมเป็นคนถ้อยก็เพราะกรรม” ฉะนั้นเมื่อเลิกรรทำไม่ดี ทำกรรมที่ดีที่ชอบก็เป็นคนดีแล้ว แต่คนที่ทำกรรมชั่วผิด แม้จะได้รับบัญญัติว่าดีอย่างไร ก็หาชื่อว่าเป็นคนดีไม่ ผู้ที่รู้ และคำนึงเป็นคนแรกก็คือตนนั่นเองเว้นแต่จะมีตาใจบอดด้วยความหลงตนไปอย่างยืดยาวนั้นแหละจึงจะไม่รู้ ความดีที่จะให้สำเร็จการชะนั้นก็ต้องใช้ปัญญาค้นหาคือวิธีชนะที่จะไม่ต้องเบียดเบียนใคร เป็นความดีขั้นตรี ถ้า

๐๐ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก , หนังสือ ๑๐๐ คำสอน สมเด็จพระสังฆราช , มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๔), หน้า๑๘.

เป็นการชนะที่เกือบลูกเขา ทำให้เขากลับเป็นคนดี ก็นับว่าเป็นความดีชั้นโท ส่วนความดีชั้นเอกก็คือ “ความดีที่ชนะความชั่วของตนเอง”^{๐*}

คนดีหรือไม่ดี มีความเหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือชอบคนอื่นที่ดี จึงชอบจะเลี้ยงดูบุตรหลานให้เป็นคนดี ให้คบคนดี มีสังคมที่ดี และตนเองก็ภูมิใจที่จะมีคนดีเป็นมิตรสหาย ภูมิใจที่จะได้อยู่ในสังคมคนดี โดยที่จะลืมความจริงที่สำคัญไปคือ คนดีนั้นย่อมไม่ปรารถนาจะมีคนไม่ดีอยู่ร่วม คนดีย่อมหลีกเลี่ยงคนไม่ดีเพราะคนดีย่อมรู้ว่า คนไม่ดี ย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน วุ่นวายต่างๆ นานา คนดีนั้นท่านกล่าวว่า เป็นผู้ที่ถูกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ นิมิไช่เรื่องอภินิหาร ถ้อยคำที่ฟังแล้วเหมือนเป็นเรื่องของอภินิหารนั้น ความจริงมีความหมายธรรมดา แต่ความหมายนั้นแอบแฝงอยู่เบื้องหลังเท่านั้น ผู้ที่ถูกน้ำไม่ไหลคือน้ำไม่พัดพาไปถึงให้ได้รับอันตราย ก็ไม่ได้หมายความว่าน้ำหยุดไหล แต่ความหมายว่ามีผู้ช่วยนำขึ้นให้พ้นน้ำได้ผู้ตกไฟไม่ไหม้ ก็ไม่ได้หมายความว่า ไฟไม่ไหม้เนื้อหนังร่างกายจริงๆ แต่หมายความว่า มีผู้ช่วยให้พ้นจากไฟ หรือช่วยดับไฟให้ ตนจึงพ้นจากภัยอันเกิดจากไฟนั้น ความหมายที่แท้จริงของตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ ก็คือถึงคราวตกทุกข์ได้ยาก มีอันตราย ก็จะมีผู้ช่วย หรือมีเหตุการณ์มาทำให้สวัสดิ์ได้^{๐๑}

วิธีตรวจใจตนเองว่าทำความดีด้วยใจที่ปราศจากเครื่องเศร้าหมองคือ กิเลส โสภ โภร หลง หรือไม่ ยกตัวอย่างคือให้ดูว่าเมื่อทำความดีนั้นเราเร้าร้อนใจที่จะแย่งใครทำหรือเปล่า กีดกันใครเขาหรือไม่ เป็นต้น เช่นแย่งกันใส่บาตรในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก้วน้อออกพรรษา เป็นต้น ซึ่งมีคนมาทำบุญกันมากมาย เราแย่งกันเบียดเสียดเพื่อที่จะใส่บาตรหรือไม่ เมื่อเบียดแย่งเข้าไปใส่บาตรพระไม่ได้ก็อาจเกิดความโกรธขึ้นได้หรือ กีดกันขวางทางการทำบุญใส่บาตรของผู้อื่นอยู่หรือไม่ เพราะกลัวเขาบังหน้าเราจะทำให้ทำบุญใส่บาตรไม่ได้ เป็นต้น^{๐๒}

(๒) พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ สุตมฺโม) มีทัศนะคติต่อลักษณะของความดีว่า ความดีมันคงอยู่ตลอดไป จะกี่พันปีก็อยู่อย่างนั้น และความชั่วก็เช่นกัน มันก็ชั่วตลอดไปหลายชาติ หลายกัลปอนันต์ดังค์ เกิดขึ้นมาอย่างนี้เป็นต้น^{๐๓}

จากทัศนะของพระเถระผู้ใหญ่ในสังคมไทยต่อลักษณะของความดี สรุปได้ว่า ความดีมันคงอยู่ตลอดไป จะกี่พันปีก็อยู่อย่างนั้น ความดีที่จะให้สำเร็จการชนะนั้นก็ต้องใช้ปัญญาค้นหา

^{๐*} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๐๑} อ้างแล้ว, หน้า ๒๔.

^{๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๐๓} พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ สุตมฺโม) , พุทธโธโลยี , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาประกาศ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๔.

คือวิธีชนะที่จะไม่ต้องเบียดเบียนใคร เป็นความดีขั้นตรี ถ้าเป็นการชนะที่เก้อกูลเขา ทำให้เขากลับเป็นคนดี ก็นับว่าเป็นความดีขั้นโท ส่วนความดีขั้นเอกก็คือ “ความดีที่ชนะความชั่วของตนเอง คนดีนั้นย่อมไม่ปรารถนาจะมีคนไม่ดีอยู่ร่วม คนดีย่อมหลีกเลี่ยงคนไม่ดีเพราะคนดีย่อมรู้ว่า คนไม่ดีย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนนุ่นวายต่างๆ นานา

๔.๑.๔ ทศนะของพระเถระต่อผลของความดี

ทศนะของพระเถระต่อผลของความดีในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความคิดเห็นต่อหลักธรรมที่สัมพันธ์กับความดี ในทศนะของพระเถระในสังคมไทย โดยจะได้กล่าวถึงเฉพาะทศนะของพระเถระ ๕ รูปจาก ๑๐ รูปดังต่อไปนี้

(๑) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก(เจริญ สุวฑฺฒโน) มีทศนะคติต่อผลของความดีว่า “ผลของความดีและความชั่วนั้น จะต้องมาถึงในเมื่อถึงโอกาส เพราะการให้ผลของความดีหรือความชั่วก็มีเวลาเหมือนวันคืน เมื่อยังเป็นเวลากลางวัน จะเร่งให้เป็นกลางคืนสักเท่าไรก็คงเป็นไปไม่ได้ จนกว่าจะถึงเวลาลึ้นวันจึงจะเป็นกลางคืนเข้าเองแม้ในเวลากลางคืนก็เหมือนกัน จะเร่งให้เป็นกลางวันสักเท่าไรก็เป็นไปไม่ได้จนกว่าจะลึ้นคืน แล้วกลางวันก็เริ่มขึ้นเอง เวลาที่ความดีให้ผลเหมือนกลางวัน เวลาที่ความชั่วให้ผลเหมือนกลางคืน ชีวิตบางเวลาสว่างไสว บางเวลาอับแสง” ฉะนั้นบุคคลในโลกนี้ เมื่ออยู่ในระยะเวลาที่ความดีให้ผล ก็มีชีวิตสว่างไสวรุ่งเรือง แม้จะทำความชั่วในระหว่างนั้น ก็ยังสว่างไสวอยู่ก่อน จนกว่าจะถึงกาลของความชั่วให้ผล แต่เมื่ออยู่ในระยะเวลาที่ความชั่วให้ผล ชีวิตก็อับแสงเศร้าหมอง ถึงจะทำความดีระหว่างนั้น ก็ยังอับแสงต่อไปจนกว่าจะถึง กาลแห่งความดีให้ผล “คนทั่วไปมักมีความเห็นเลือนลอย” เหตุฉะนั้นบุคคลบางคน หรือบางพวกผู้ไม่มีศรัทธาในกรรม (การกระทำ) หรือผลของกรรมจึงมักมีความเห็นเลือนลอยไปตามผลต่างๆ ที่เห็นจำเพาะหน้าเห็นอย่างไรก็พูดอย่างนั้น เป็นต้นว่าเห็นบางคนทำดี และได้รับผลดี ก็พูดว่าทำดีได้ดี เห็นบางคนทำชั่วแต่ได้รับผลดี ก็พูดว่าทำชั่วได้ดี เห็นบางคนทำชั่วและได้รับผลชั่ว ก็พูดว่าทำชั่วได้ชั่ว เห็นบางคนทำดีแต่ได้รับผลชั่ว ก็พูดว่าทำดีได้ชั่ว” คนมีศรัทธาพูดเลือนลอยไปตามที่ได้เห็นจำเพาะหน้าอย่างนี้ เพราะไม่ทราบหรือไม่เชื่อในกฎของกรรม อันเกี่ยวกับกาลกำหนด เหมือนอย่างวันคืนดังกล่าว ฉะนั้น เมื่อมีความรู้ หรือความเชื่อในกฎแห่งกรรม ก็จักกล่าวอย่างแน่นอนไม่เลือนลอยว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว^{ON}

^{ON} สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก , ผลกรรม , วารสาร มงคลสาร , ฉบับที่ ๓๙๓ , ประจำวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๐, หน้า ๖.

(๒) พระพรหมมงคลจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) มีทัศนะคติต่อผลของความดีว่า บุคคลที่กระทำความดีโดยหวังเอาความดีแท้ๆ นั้นไม่มีปัญหาอะไร เขาก็ต้องได้ความดีตอบแทนเสมอ คนเช่นนี้แหละเป็นคนนำความสงบสุขมาสู่โลก ว่ากัน ตามความจริงแล้ว ควรทำดีเพื่อความดี ทำงานเพื่องาน อย่าไปหวังผลจากอะไร จากสิ่งนั้น ปล่อยให้ผลมันเกิดขึ้นเองตามเรื่องของมัน เราเองมีหน้าที่แต่เพียงกระทำ เท่านั้น เมื่อทำกิจเสร็จแล้วก็ป็นอันหมดเรื่องกัน อย่างนี้ใจสบาย ความทุกข์ไม่เกิด เพราะต้องการอะไรแล้วไม่ได้สมหวังสิ่งที่ดีที่สุตมมนุษย์จะต้องได้อะไรนั้นคืออะไร ก็จะพบว่าความรู้สึกที่เป็นความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ มีความสุขถึงขนาดที่ว่าทำหน้าที่ก็เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ มีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยความหวังดีแก่โลกทั้งมวล^{๐๐}

(๓) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. ระบุทฺธ ปยุตฺโต) มีทัศนะคติต่อผลของความดีว่า เมื่อวิเคราะห์ตามหลักความสัมพันธ์สืบทอดเหตุปัจจัยสู่ผลต่างๆ ที่ตรงกัน ก็เห็นได้ว่า ๑. ผลตามธรรมชาติ หรือผลตามธรรม ก็เกิดขึ้นแล้วคือเขาปลูกต้นไม้ เมื่อทำเหตุปัจจัยของมันครบ ต้นไม้ก็ขึ้นมา ๒. ผลตามธรรมแก่ตัวเขาเอง ที่เป็นผู้ทำการนั้นเขาก็ได้แล้ว เช่น เกิดและเพิ่มความรู้ความเข้าใจ ความชำนาญที่เรียกกันว่า ทักษะ ในเรื่องต้นไม้และการปลูกต้นไม้ ตลอดจนผลพวง เช่น ร่างกายแข็งแรง เสริมสุขภาพ ๓. ผลตามธรรมแก่สังคมคือ ท้องถิ่นของเขา ตลอดจนถึงโลกมนุษย์ทั้งหมด ได้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีงามเพิ่มขึ้น^{๐๐}

(๔) พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญฐิตธมฺโม) มีทัศนะคติต่อผลของความดีว่า วัฏจักรคือจิตของท่านเองมันหมุนคือเราทำความดีวันนี้ พรุ่งนี้ทำความชั่ว วันหนึ่งอารมณ์ดี อีกวันหนึ่งอารมณ์ไม่ดี มันจะติดขัดไว้เรื่อย ถ้ามันหมุนไปถึงอารมณ์ชั่ว อารมณ์ไม่ดี เราจะได้รับทุกข์ในวันนั้นแน่นอนที่สุดแต่ทุกคนไม่รู้หรอกนะ^{๐๐}

(๕) พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร. ประยูร ธมฺมจิตฺโต) มีทัศนะคติต่อผลของความดีว่า การทำความดีด้วยใจไม่บริสุทธิ์ ทำให้ได้บุญน้อย...แก่นของบุญอยู่ที่เจตนาที่บริสุทธิ์ ก่อนทำบุญต้อง

^{๐๐} พุทธศาสนิกชน, โอวาทท่านพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๒.

^{๐๐} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙๙.

^{๐๐} พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญฐิตธมฺโม) , พุทธโศลกีย์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาประกาศ, ๒๕๔๕), หน้า ๘๓.

บริสุทธิ์ กำลังทำบุญเจตนาที่บริสุทธิ์ เมื่อทำเสร็จแล้วเจตนาที่ยังบริสุทธิ์ อย่างนี้จึงเป็นบุญสมบูรณ์
๐๐

จากทัศนะของพระเถระผู้ใหญ่ในสังคมไทยต่อผลของความดี จึงสรุปได้ว่า บุคคลที่กระทำความดีโดยหวังเอาความดีแท้ๆ นั้นไม่มีปัญหาอะไร เขาจักต้องได้ความดีตอบแทนเสมอ คนเช่นนี้แหละเป็นคนนำความสงบสุขมาสู่โลก ว่ากัน ตามความจริงแล้ว ควรทำดีเพื่อความดี ทำงานเพื่องาน อย่าไปหวังผลจากอะไร จากสิ่งนั้น ปล่อยให้ผลมันเกิดขึ้นเองตามเรื่องของมัน ความดี จะเป็นเหตุให้ชื่อและสกุลดำรงอยู่อย่างเป็นที่ชื่นชมยกย่อง สรรเสริญ ผลของการทำความดีนั้นจะส่งผลทั้งในชาตินี้และเมื่อละชาตินี้ไปแล้ว

๔.๑.๕ ทัศนะของพระเถระต่อเกณฑ์การตัดสินความดี

ทัศนะของพระเถระต่อเกณฑ์การตัดสินความดีในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความคิดเห็นต่อ หลักธรรมที่สัมพันธ์กับความดี ในทัศนะของพระเถระในสังคมไทย โดยจะได้กล่าวถึงเฉพาะทัศนะของพระเถระ ๕ รูปจาก ๑๐ รูปดังต่อไปนี้

(๑) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) มีทัศนะคติต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า อันความดีนั้น ย่อมเป็นอาภรณ์เป็นอิสริยยศของคนดี เพราะคนดีย่อมเห็นว่า ความดีนั้นแหละเป็นยศอันยิ่งใหญ่และย่อมพอใจประดับความดีเป็นอาภรณ์ กล่าวได้ว่า “ความดีนั้นเป็นอิสริยาภรณ์ของคนดี ” ความดีนั้นเกิดจากกรรมที่ดี ดังที่พระองค์ตรัสไว้ “คนเป็นคนดีก็เพราะกรรม เป็นคนถ้อยก็เพราะกรรม ” ฉะนั้น เมื่อเลิกทำไม่ดี ทำกรรมที่ดีที่ชอบก็เป็นคนดีแล้ว แต่คนที่ทำกรรมชั่วผิด แม้จะได้รับบัญญัติว่าดีอย่างไรก็หาชื่อว่าเป็นคนดีไม่ ผู้ที่รู้และคำนึงเป็นคนแรกก็คือตนนั่นเอง เว้นแต่จะมีตาใจอดด้วยความหลงตนไปอย่างยืงนั้นแหละจึงจะไม่รู้ ความดีที่จะให้สำเร็จการชนั้น ก็ต้องใช้ปัญญาค้นหาคือวิธีชนะที่จะไม่ต้องเบียดเบียนใคร เป็นความดีขั้นตรี ถ้าเป็นการชนะที่เกื้อกูลเขา ทำให้เขากลับเป็นคนดี ก็นับว่าเป็นความดีขั้นโท ส่วนความดีขั้นเอกก็คือ “ความดีที่ชนะความชั่วของตนเอง” ๐๐

(๒) พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) มีทัศนะคติต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า “บาปก็ดี บุญก็ดี มันเกิดดับ เกิดดับ อยู่ตลอดเวลา “บาป” เกิดเพราะเราขาดสติปัญญา “บุญ”

๐๐ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทำความดีมีความสุข*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๖.

๐๐ เรื่องเดียวกัน, ๒๕๒๔.

เกิดเพราะเรามีสติปัญญา เราคิดถูกคิดชอบ บุญก็เกิดขึ้น ความดีความงามเกิดขึ้น เกิดแล้วก็ดับไป ไม่ได้ตั้งอยู่ถาวร”^{๐๙}

(๓) พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) มีทัศนะคติต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า ได้เสนอเกณฑ์ร่วมเพื่อใช้ประกอบการตัดสินความดี ความชั่วนั้นก็คือ ๑) ใช้มโนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การที่กระทำนั้นตนเองดีเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพหรือไม่ ๒) พิจารณาการยอมรับของวิญญูชน หรือนักปราชญ์หรือบัณฑิตชนว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ ชื่นชมสรรเสริญ หรือ ตำหนิติเตียน ๓) พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำทั้งต่อตนเองและผู้อื่นว่าเป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่ อีกอย่างหนึ่งคือ ๔) เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อทุกข์ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นหรือไม่ เป็นต้น^{๐๑๐}

(๔) พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) มีทัศนะคติต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า การแสวงหาเกณฑ์การตัดสินความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และการแสวงหาเกณฑ์การตัดสินความดีของมนุษย์ว่าอย่างไรนั้นถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควรทางจริยศาสตร์พยายามหาคำตอบการแก้ปัญหา ๓ ประเภท เหล่านี้คือ ๑. ปัญหาเรื่องความมีอยู่ของคุณค่าความดี นั่นคือ นักปรัชญาพยายามตอบคำถามว่าความดีคืออะไร เช่น อริสโตเติลตอบว่า ความดีคือ ความสุข ส่วนเอพิคิวรุสตอบว่า ความดีได้แก่ ความสุขสำราญ ๒. ปัญหาเรื่องเกณฑ์การตัดสินความดี นั่นคือ นักปรัชญาเสนอเกณฑ์การตัดสินความดีส่วนโปรแทกอร์สเสนอว่า ความพอใจเรื่องใด เรื่องนั้นก็ดีสำหรับเขา ๓. ปัญหาเรื่องอุดมคติของชีวิต นั่นคือ การดำเนินชีวิตแบบใดจึงดีที่สุด เช่น อริสโตเติลกล่าวว่า การใช้ชีวิตคิดค้นปรัชญา คือแบบชีวิตที่ดีที่สุด ส่วนพอกสโตอิกตอบว่าการ มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติเป็นแบบชีวิตในอุดมคติ การกระทำใดที่ชำระกิเลสให้หมดไปจากใจ และเพิ่มคุณธรรมเข้าไป การกระทำนั้นเป็นความดี^{๐๑๑}

(๕) พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม) มีทัศนะคติต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า จากทัศนะของพระเถระผู้ใหญ่ในสังคมไทยต่อเกณฑ์การตัดสินความดี สรุปได้ว่า เกณฑ์การตัดสิน

^{๐๙} พระพรหมมงคลจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), **อยู่กับความดีของชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสถาพรบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓.

^{๐๑๐} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, ฉบับปรับปรุงและขยายความ , พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๙-๑๘๐.

^{๐๑๑} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทำความดีมีความสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๔.

ความดี ความชั่ว นั้นก็คือ ๑) ไข่มโนธรรมคือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง ๒) พิจารณาการยอมรับของวิญญูชน หรือนักปราชญ์หรือบัณฑิตชนว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ คนชมสรรเสริญ หรือตำหนิติเตียน ๓) พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำทั้งต่อตนเอง และผู้อื่นว่าเป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่ อีกอย่างหนึ่งคือ ๔) เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อทุกข์ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นหรือไม่^{๐๖}

จากทัศนะของพระเถระผู้ใหญ่ในสังคมไทยต่อ เกณฑ์การตัดสิน ความดี จึงสรุปได้ว่า กล่าวได้ว่า ความดีนั้นเป็นอิสริยาภรณ์ของคนดี ความดีนั้นเกิดจากกรรมที่ดี ดังที่พระองค์ตรัสไว้ คนเป็นคนดีก็เพราะกรรม เป็นคนถ้อยก็เพราะกรรม ฉะนั้น เมื่อเลิกทำไม่ดี ทำกรรมที่ดีที่ชอบก็เป็นคนดีแล้ว และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๔.๑.๖ ทัศนะของพระเถระต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดี

ทัศนะของพระเถระต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดี ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความคิดเห็นต่อ หลักธรรมที่สัมพันธ์กับความดี ในทัศนะของพระเถระในสังคมไทย โดยจะได้กล่าวถึงเฉพาะทัศนะของพระเถระ ๕ รูปจาก ๑๐ รูปดังต่อไปนี้

(๑) พระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) มีทัศนะคติต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดีว่า “นิมิตต์ สาธุรูปานํ กตญญูกตเวทิตา” แปลว่า ความรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏ เป็นเครื่องหมายของคนดี^{๐๗} “ไม่มีอะไรชัดแจ้งไปกว่าความรู้แจ้งที่เกิดมาจากปัญญา จิตที่เข้าถึงความว่างปราศจากกิเลสตัณหา เป็นจิตที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นอย่างยิ่ง จิตที่เข้าถึงความว่างจากกิเลสเป็นอย่างยิ่งคือ จิตที่เข้าถึงพระนิพพาน ดังนั้นปัญญาจัดเป็นธรรมะที่สูงที่สุดในทางพระพุทธศาสนาคือปัญญารู้แจ้งพระนิพพาน (เป็นโลกุตตรปัญญา)”^{๐๘} “ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาก็อาศัยหลักธรรมะเขาบอกว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็น

^{๐๖} พระเทพสิงหนุราชจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม) , พุทโธโลยี , พิมพ์ครั้งที่ ๑ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาประกาศ, ๒๕๔๕) , หน้า ๘๓.

^{๐๗} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) , กตญญูกตเวทิตา เป็นเครื่องหมายของคนดี , หน้า ๑๙-๒๐.

^{๐๘} พุทธทาสภิกขุ , คู่มือมนุษย์ : ฉบับสมบูรณ์ , พิมพ์ครั้งที่ ๕ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพไพโรจน์, ๒๕๔๘) , หน้า ๔๘ - ๔๙.

อกุศล สิ่งใดเป็นกุศลก็เรียกว่าใช้ได้ ทำได้ แต่ถ้าสิ่งใดเป็นอกุศล สิ่งนั้นไม่ดี มีทุกข์มีโทษ เราไม่ควรจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น”^{๐๐}

(๒) พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีทัศนะคติต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดีว่า สัมมาทิฐิคือปัญญาอันเห็นชอบคือเห็นว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก อะไรเป็นการผูกมัด อะไรเป็นการปล่อยวาง อะไรเป็นความบริสุทธิ์ อะไรเป็นความเศร้าหมอง อะไรเป็นการจมติดอยู่ในกองทุกข์ อะไรเป็นการปล่อยให้ผ่านไป อะไรเป็นทางให้จมอยู่ในวัฏสงสาร อะไรเป็นทางที่จะให้ห้วงล้นแห่งวัฏสงสารเสียได้^{๐๐}

(๓) พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) มีทัศนะคติต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดีว่า ปัญญา หรือมีภาวะที่มีปัญญาเป็นแรงจูงใจให้กระทำการต่างๆ ปราบกฏผลออกมาเป็นรูปแบบของความกรุณาความมีฉันทะที่จะช่วยปลดปล่อยให้ผู้อื่นหลุดพ้นเป็นอิสระจากความทุกข์ทั้งปวง^{๐๐} คำว่า กรรม แปลว่า การกระทำ หมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยความเจตนาคือทำด้วยความตั้งใจ หรือตั้งใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม การกระทำที่ดีเรียกว่า กรรมดี การกระทำที่ชั่วซึ่งเรียกว่า กรรมชั่ว^{๐๐}

(๔) พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) มีทัศนะคติต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดีว่า “ปัญญา” หมายถึง ความรู้ทั่ว, ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน, ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล, ดีชั่ว, คุณโทษ, สิ่งที่เป็นประโยชน์มิใช่ประโยชน์^{๐*}

(๕) พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม) มีทัศนะคติต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดีว่า เขาไป ๓ ข้อคือ พระกรรมฐาน ๓ รู้ ๓ ดี ๕ มีปัญหา แก้ปัญหาได้คือ พระ

^{๐๐} พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปั่น ปัญญานันโท) , อยู่กับความดีของชีวิต , (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสถาพรบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙.

^{๐๐} พุทธทาสภิกขุ, พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพไพโรจน์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๓.

^{๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, ฉบับปรับปรุงและขยายความ , พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๗.

^{๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

^{๐*} อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๔.

กรรมฐาน ๑. ดีที่ความดีเป็นศรัทธาชีวิต ๒. ดีที่มีอุปสรรคขัดขวาง ดีที่จะต้องลงทุนกับความลำบาก
ความดีต้องลงทุนกับความลำบากได้ ความชั่วชอบลงทุนกับความสบาย ^{๐๐}

จากทัศนะของพระเถระผู้ใหญ่ในสังคมไทยต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการ
ส่งเสริมความดี สรุปได้ว่า ประกอบด้วยหลักธรรมดังนี้คือ ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี
การอบรมตนให้เป็นคนดีมีปัญญา ให้สามารถช่วยตนเองได้ และช่วยส่วนรวมได้ด้วย และที่สำคัญ
ยิ่งนักก็คือ ต้องมี สัมมาทิฐิ และความมีสติ จะทำให้เป็นผู้อยู่ในธรรม ไม่อยู่ในความประมาทอัน
เป็นทางแห่งความตาย กุศลกรรมบท ๑๐ ทางแห่งการทำความดี และ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ที่ตั้งแห่ง
การทำบุญ ทางแห่งการทำความดี เป็นต้น

๔.๑.๗ ทัศนะของพระเถระต่อหลักการประพาศิตความดี

ทัศนะของพระเถระต่อหลักการประพาศิตความดีในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความ
คิดเห็นต่อ หลักธรรมที่สัมพันธ์กับความดี ในทัศนะของพระเถระในสังคมไทย โดยจะได้กล่าวถึง
เฉพาะทัศนะของพระเถระ ๖ รูปจาก ๑๐ รูปดังต่อไปนี้

(๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีทัศนะคติต่อหลักการ
ประพาศิตความดีว่า การที่บุคคลทำยอมส่ออาการที่ตนเป็นอยู่อย่างไร เขาจักเป็นผู้มีสติปัญญา
หรือไม่นั้น ไม่เป็นประมาณเขาจักเป็นบุคคลเช่นไรก็ตาม เขาต้องประกอบภาระงานจึงจะเป็นความดี
ที่สุดแก่เขาถ้าเขาเป็นบุคคลใดการงานนั้นจะเป็นกิจใด ถ้าเขาเป็นบุคคลเล็กการงานนั้นจะเป็นกิจ
เล็กถ้าเขาทำโดยสงบการงานนั้นจะดีจะชอบ ถ้าเขาทำโดยกำเริบและมักใหญ่ใฝ่สูงการงานนั้นก็จะไม่
แท้ เป็นช่องคูลและเลวทราม ^{๐๐}

(๒) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ
สุวฑฺฒโน) มีทัศนะคติต่อหลักการประพาศิตความดีว่า “ใจ” เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด มีฤทธิ์มีอำนาจ
ที่สุด ความสุขความทุกข์ ความดีความชั่ว ความเย็นความร้อน ความสงบความวุ่นวาย เกิดจากใจ
ทั้งสิ้น ผู้มุ่งบริหารจิตควรคำนึงความจริงนี้ให้อย่างยิ่ง ควรให้ความสนใจดูแลรักษาใจของตนให้
อย่างยิ่ง เพื่อจะได้สามารถพาตนให้พ้นความทุกข์ได้มีความสุข พ้นความชั่วได้มีความดี พ้นความ
ร้อนได้มีความเย็น พ้นความวุ่นได้มีความสงบ สิ่งอื่นทั้งหลาย เหตุการณ์ทั้งหลาย ที่จะทำให้เกิดสุข

^{๐๐} พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม) , พุทโธโลยี , พิมพ์ครั้งที่ ๑ , (กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาประกาศ, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔๔.

^{๐๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส , มนุษยวิทยา เล่ม ๑ ความสำเร็จและ
ความพลาด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๔๙๓), หน้า ๖๘-๖๙.

เกิดทุกข์ เป็นต้น ไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการของผู้ใดทั้งสิ้น จะเกิดก็เกิด จะ
เป็นไปก็เป็นไป ความจริงนี้ทุกคนประสบพบผ่านอยู่ครั้งแล้วครั้งเล่าเสมอมา แต่หาได้พยายามทำ
ให้เป็น ความรู้ความเข้าใจจริงคือไม่ทำให้เกิดเป็นปัญญาจริง เมื่อไม่เกิดปัญญาจริงก็ไม่เกิดผล
ไม่เป็นคุณ ไม่เป็นประโยชน์แก่จิตใจ ไม่อาจช่วยให้พ้นทุกข์ได้^{๐๖}

(๓) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) มีทัศนะคติต่อหลักการประพฤติความดีว่า
การทำให้ชีวิตให้มีค่า ก็ทำตามกำลังความสามารถของตนเอง ไม่ใช่หมายความว่า ทำชีวิตให้โด่ง
ดัง ให้คนได้รู้จักว่า เป็นคนร่ำรวย มีทรัพย์สมบัติ มีตำแหน่งหน้าที่ อย่างนั้น อย่างนี้ แต่ทำชีวิตให้มี
ค่า ด้วยการมีความดี จนมีความมั่นใจในตัวเองว่ามีความดีแล้ว^{๐๗}

(๔) พระพรหมมงคลจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) มีทัศนะคติต่อเกณฑ์การตัดสินความดี
ว่า คนดีย่อมมีความหนักแน่น อดทนให้การดูแลบำรุงรักษาบิดามารดาให้อยู่เป็นสุข เพราะพ่อแม่
เป็นพระประจำบ้าน เป็นเทวดาประจำบ้าน ไม่ต้องไปกราบไหว้เทวดาที่ไหน กราบไหว้บิดามารดา
ก็พอแล้ว การเคารพกราบไหว้พ่อแม่เป็นมงคลชีวิต^{๐๘}

(๕) พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) มีทัศนะคติต่อหลักการประพฤติความดีว่า
การที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง หรือมีชีวิตที่ดีงามได้นั้น จะต้องมีการฝึกฝนพัฒนาตน ซึ่งได้แก่
กระบวนการที่เรียกว่า การศึกษา จะเป็นปัจจัยชักนำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น
ตลอดจนความเชื่อถือถูกต้อง ที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นแกนนำของชีวิตที่ดีงามทั้งหมด และ
นำไปสู่การพัฒนาปัญญา ที่เป็นแกนกลางของการพัฒนาคนที่เรียกว่า การศึกษานั้นเอง^{๐๙}

(๖) พระเทพสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม) มีทัศนะคติต่อหลักการประพฤติความดีว่า
ความดีเป็นศัตรูของชีวิต เป็นศัตรูสำหรับคนชั่วทำให้สร้างไม่ได้เลย ความดีเป็นอุปสรรค
ขวางไม่ให้สร้าง มารไม่มี บารมีไม่เกิด ประเสริฐไม่ได้ ต้องมีมารฉวยตลอด ถ้าชนะมารได้คือบพ
สวดถวายพระพระ (พาหุงมหากา) ในเมื่อชนะมารแล้ว ความดีจะถึงจิตใจ สร้างความดีต้องลงทุน
ความลำบากได้ ถ้าลงทุนความลำบากไม่ได้ ความดีที่ไหนจะสิงสถิตอยู่ในจิตใจผู้ใดได้บ้าง วัน

^{๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

^{๐๗} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ), **สุขทุกข์อยู่ที่ใจ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนัน -
ตะ, ๒๕๕๒), หน้า ๔๙.

^{๐๘} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), **กตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี**, หน้า ๑๙ -
๒๐.

^{๐๙} พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพ
พิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

เวลาหมดไปอย่างน่าเสียดาย เราสร้างความสุขมากเท่าใด เวลาหมดไปความสุขก็เพิ่มขึ้น แต่บางคนสร้างแต่ความไม่ดีก็อยากให้เวลาหมดไปไว้มันต่างกันที่ความทุกข์ ความสุขของบุคคลแต่ละท่านไม่เหมือนกัน เหมือนพระนวกะมาบวชแต่ละพรรษาบางท่านก็นับวันนับคืนนับเวลาอยากให้ออกพรรษาไวๆ จะได้สึกก็มี แต่บางท่านพอออกพรรษาแล้วเสียใจว่าเวลาไม่น่าหมดไว เรากำลังสร้างความดีให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เวลาก็หมดไปอย่างน่าเสียดาย คิดไม่ตรงกันเนื่องจากว่าสุขกับทุกข์ หรือคนสร้างความดีมันมีอุปสรรคมากเหลือเกิน คนสร้างความชั่วนั้นไม่มีอุปสรรค ไม่มีใครขัดขวาง ไม่มีมาร^{๐๐}

เพราะฉะนั้นคนสร้างความดีแสนจะลำบากเหลือเกิน ต้องมีมาร โยมจำไว้คนชั่วไม่มีมารผจญ โยมชายของในตลาดขายไม่ได้เลย ไม่มีคนอีกหาหรือ ถ้าขายดิบขายดีขึ้นมาเมื่อไหร่ จะมีคนอีกหาขึ้นมาเมื่อนั้น ถ้าดีเด่นเห็นชัดเห็นไกลจะโดนอีกหา ต้องเตรียมขันติ ความอดทนไว้ให้มาก นี่ความดีมันต้องมีมารผจญอย่างนี้ ความชั่วไม่มีมาร ใครจะไปทำความชั่วซ้ำสามานย์ที่ไหนก็ตามไม่มีมารหอก ถ้าเราไม่ดีไม่เด่นกว่าเขาจะต้องอีกหาเราน่าจะภาคภูมิใจว่าเราดีเขาถึงอีกหาเรา ถ้าเรายังมีอารมณ์พระกรรมฐาน วันไหนเขาด่าเรา เขาแข่งเรา เขาพูดใส่ร้ายป้ายสีเรา เราถือว่าเราได้กำไรชีวิต ขอให้ตรวจตราชีวิตเราว่าเราเป็นอย่างนั้นจริงไหม ไม่เป็นอย่างนั้นก็ไม่ใช่เป็นไร วันไหนเขามาบ๊อยยอกกับเราหลอกหลวงเรา พูดหวานๆ ปากหวานกันเปรี้ยว เลี้ยวลุด คดเคี้ยว แล้วไปบ๊อยยอกกับเขา นั่นแหละความประมาทจะหมดเนื้อหมดตัวโดยไม่รู้ตัว^{๐๐}

จากทัศนะของพระเถระต่อหลักการประพาศิตความดี สรุปได้ว่า คนสร้างความดีแสนจะลำบากเหลือเกิน ต้องมีมาร โยมจำไว้คนชั่วไม่มีมารผจญ ถ้าดีเด่นเห็นชัดเห็นไกลจะโดนอีกหา ต้องเตรียมขันติ ความอดทนไว้ให้มาก นี่ความดีมันต้องมีมารผจญอย่างนี้ ความดีเป็นศัตรูของชีวิต เป็นศัตรูสำหรับคนชั่วทำให้สร้างความสำเร็จไม่ได้เลย ความดีเป็นอุปสรรคขวางไม่ให้สร้าง มารไม่มีบารมีไม่เกิด ประเสริฐไม่ได้ ต้องมีมารผจญตลอด

๔.๑.๘ ทัศนะของพระเถระต่อความดีกับนิพพาน

ทัศนะของพระเถระต่อความดีกับนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความคิดเห็นต่อหลักธรรมที่สัมพันธ์กับความดี ในทัศนะของพระเถระในสังคมไทย โดยจะได้กล่าวถึงเฉพาะทัศนะของพระเถระ ๗ รูปจาก ๑๐ รูปดังต่อไปนี้

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

(๑)สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก(เจริญสุวฑฺฒโน) มีทัศนคติต่อความดีกับนิพพานว่า "พระพุทธเจ้าท่านเพียงไม่มีร่างเหลืออยู่เท่านั้น พระบารมีและคุณธรรมยังอยู่ ทรงเสด็จไปสอนด้วยพระพุทธรูปได้"พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วไม่ได้หายไปไหน พระพุทธรูปยังปกปักรักษาโลกอยู่ คนในโลกยังรับพระพุทธรูปได้ มิได้แตกต่างไปจากเมื่อยังทรงดำรงพระชนม์อยู่ เพียงแต่จำเป็นต้องเปิดใจออกรับ มิฉะนั้นก็จะรับไม่ได้ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ไม่ทรงเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารอีกต่อไป แต่พระพุทธรูปยังพรั่งพร้อม พระอาจารย์สำคัญองค์หนึ่งท่านเล่าไว้ว่าเมื่อท่านปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นอยู่ในป่าดงพงพีนั้น พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปทรงสอนท่านด้วยพระพุทธรูปเสมอ แล้วท่านพระอาจารย์องค์นั้น ต่อมาก็เป็นที่ศรัทธาเคารพของพุทธศาสนิกชนจำนวนมาก ที่เชื่อมั่นว่าท่านปฏิบัติถึงจุดหมายปลายทางแล้ว พระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ด้วยพระพุทธรูปได้ เสด็จไปทรงแสดงธรรมโปรดพระอาจารย์องค์สำคัญให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้ ไม่มีอะไรให้สงสัยว่าเป็นสิ่งสุดวิสัย เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เรื่องของท่านพระโมคคัลลาน์เป็นเครื่องให้ความเข้าใจอย่างกระจ่างแจ่มชัดว่า พระพุทธเจ้าก็ดี พระอรหันตเจ้าก็ดี แม้ดับขันธปรินิพพานแล้ว ท่านก็เพียงไม่มีร่างเหลืออยู่เท่านั้น บารมีและคุณธรรมทั้งปวงของท่านยังพรั่งพร้อมเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง^{๐๐}

(๒)สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปฺเสโน) มีทัศนคติต่อความดีกับนิพพานว่า "ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ ทรงหลุดพ้นไปได้ เพราะพระองค์ทรงพ้นจากตัณหาอุปาทานในความรู้ ไม่ทรงติดอยู่ในความรู้"^{๐๙} "ท่านก็ทำได้อย่างพระพุทธเจ้า บางเรื่องก็ปล่อยวาง ไว้ก่อน แล้วก็ตั้งใจว่า วันนี้ไปสร้างทางแห่งความพ้นทุกข์ ไม่ต้องการให้เกิดมาเป็นทุกข์ต่อไปอีกข้างหน้า"^{๐๑}

(๓)พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีทัศนคติต่อความดีกับนิพพานว่า "พุทธศาสนาเราไม่ยอมเรียกว่า ตัณตที่บริสุทธิ์ หรือ อาตมณที่ตองการ เพราะไม่ตองการที่จะยึดถือตัณต หรือของตนอะไรขึ้นม่ออีก เลยจัดเป็นความว่างที่สุด ที่เรียกว่า นิพพาน อย่างในบทที่ว่ นิพพานี ปรมิ์ สุกุณฺ ซึ่งแปลว่ ว่างทุ่ตนั้นแหละคือนิพพาน ที่แปลว่ ว่างจากตัณฏ ว่างจากของกูโดย

^{๐๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก , ชีวิตนี้สำคัญนัก , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๘.

^{๐๙} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปฺเสโน), พระธรรมเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนันตตะ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘๑.

^{๐๑} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปฺเสโน), สุขทุกข์อยู่ที่ใจ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนันตตะ, ๒๕๕๕), หน้า ๖๔.

เด็ดขาด โดยประการทั้งปวง ไม่เหลือเยื่อใยนั้นแหละคือ นิพพาน หรือ ความหายจากโรคทาง วิญญาณ”^{๐๖} บางคนเชื่อว่า พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์นิพพานแล้ว ยังมีอะไรเหลืออยู่อีก เช่น เชื่อกันว่าพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในโลกนี้จะรวมตัวกันเป็นองค์ พระพุทธเจ้าขึ้นแล้ว ทำการปรินิพพานอีกครั้ง ซึ่งเรียกว่า ธาตุอันตรธาน ดังในหนังสือปฐมสมโพธิกถานั้นก็ดี หรือที่เชื่อกันว่าเจดีย์ต่างๆ ที่สำคัญๆ เช่น พระปฐมเจดีย์แสดงปาฏิหาริย์ต่างๆ ได้นั้นก็ดี นั้นเป็นเพราะมีอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งแห่งองค์พระพุทธเจ้าเหลืออยู่ หรือถ้ากล่าวตามความเชื่อของคนประเภทนั้นก็คือว่า จิตหรือวิญญาณของพระพุทธองค์ยังเหลืออยู่นั่นเอง แต่ความเข้าใจเช่นนี้ ย่อมขวางกั้นกับหลักธรรมะและเหตุผลทั่วไปอย่างรุนแรง ไม่เป็นไปได้ตามที่เชื่อกันเช่นนั้นข้าพเจ้าเข้าใจว่าถ้าหากสิ่งต่างๆ ที่เขาเห็นหรือเชื่อกันนั้นเป็นของเป็นไปได้จริง เช่นพระบรมธาตุจะกลับรวมตัวกันใหม่ อีกนั้น ก็ต้องเป็นเพราะเพียงแต่คำอธิษฐานของพระองค์ที่ทรงอธิษฐานทิ้งไว้ อันอำนาจจิตแห่งการอธิษฐานนั้น จะอยู่ยืนยาวได้นานเพียงไรนั้นย่อมแล้วแต่อำนาจพิเศษแห่งจิตใจของผู้ที่อธิษฐาน ส่วนตัวผู้นั้นเองที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ย่อมดับสนิทไปโดยไม่ส่วนเหลือแท้จริง ส่วนอำนาจอธิษฐานซึ่งเป็นปาฏิหาริย์ชนิดหนึ่งนั้นคงเหลืออยู่เป็นมรดกที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อยู่ภายหลัง ที่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้วเคยตั้งใจจะช่วยเหลือเท่านั้น การที่จะเชื่อว่า วิญญาณหรือจิตของพระพุทธองค์เป็นอมตะ คอยเฝ้าดูพวกเราหรือโลกมาจนอยู่จนบัดนี้นั้นเป็นของขบขันเหลือเกินถ้าจะกล่าวให้น่าฟังกว่านี้แล้ว ควรจะกล่าวว่าธรรมะนั้นแหละคือวิญญาณหรือจิตของพระองค์ ที่ยังคงอยู่จนบัดนี้ มีน่าฟังกว่าหรือ^{๐๖}

ทุกคนต้องไปพระนิพพาน!ทุกคนจะต้องลู่ถึงพระนิพพานไม่วันใดก็วันหนึ่ง ทั้งที่ในบัดนี้จะเป็นคนโง่หรือคนฉลาดก็ตาม ทุกคนจะจบการเดินทางของเขาลงในชาติที่บรรลुพระนิพพาน , ในชาติที่ตามาภายในของเขาหายบอด เพราะทุกคนมีที่สุดแห่งสงสารวัฏ เว้นแต่จะช้าหรือเร็วเท่านั้น. ทุกคนถูกรรรมชาติฝ่ายสูงค่อยๆ พยุเงาขึ้นๆ เรื่อยๆ แต่จะได้ช้าหรือเร็ว นั้นแล้วแต่ความหนักมากหรือน้อยของเขา มันเป็นน้ำหนักแห่งความโง่หรือกิเลส หรืออีกอย่างหนึ่ง คือความบอดมากหรือบอดน้อย เพราะฉะนั้นทุกคนแม้จะกลับมีการกลับตกต่ำบ้าง ทางกายหรือทางจิต ในขณะที่ท่องเที่ยวไปในวัฏสงสาร แต่ตารางที่แสดงบทยอดใหญ่ของเขา จะต้องเลื่อนสูงขึ้นๆ เสมอ แม้เขาจะเคยดิ่งลงสู่เวจีครั้งหนึ่งแล้ว หรือหลายครั้ง ทุกคนไปตามคติและผลกรรมของตนเองก็จริง แต่ที่เขาเกิดครั้งหนึ่งนั้นมันเป็นการศึกษาของเขาทุกครั้ง แม้ในบางชาติเขาจะเป็นเด็กดี แต่ใน

^{๐๖} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) , พุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยควอ - ลิตีบุ๊กส์ (๒๐๐๖), ๒๕๕๑), หน้า ๒๒.

^{๐๖} พุทธทาสภิกขุ, นิพพาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๘-๑๓๐.

ภายหลังหรือชาติหลัง เขาย่อมเชิด ทั้งที่ตามธรรมดาเขารู้สึกราวกะว่าชาตินั้นๆ ที่เขาเคยเกิดมาแล้ว ไม่มีอะไรติดต่อดีบเนื่องกันเลย^{๐N}

นิพพาน นั้นมันแปลว่า เย็นลงๆ คนร้อนเป็นไฟพลุ่งๆ ๗ เหมือนกับอยู่ในนรก นี่ก็เรียกว่ามันร้อนอยู่ ยังไม่นิพพาน ที่นี้หาวิธีทำด้วยธรรมะให้มันเย็นลงๆ อยู่เสมอ มันก็นิพพานๆ ๗ จนกว่าเมื่อไรจะถึงที่สุดก็คือ นิพพานขั้นสูงสุด^{๐๐}

(๔) พระราชพรหมยาน (วีระวระ ถาวโร หลวงพ่อฤาษีลิงดำ) มีทัศนะคติต่อความดีกับนิพพานว่า องค์สมเด็จพระบรมครูตรัสว่า โมกขราช เรากล่าวว่านิพพานนั้นหมายถึง กิเลสดับ และขั้น ๕ ดับ. พระพุทธเจ้าไม่ได้บอกว่า จิตดับ ความหมายตามบาลี (ยมกสูตร) คนที่เห็นว่าพระอรหันต์ตายแล้วสูญ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าเป็นความเห็นผิด แล้วท่านบรรดานักเขียนนักแต่งทั้งหลายท่านเอามาจากไหนว่า นิพพานสูญอันนี้น่าจะเกิดจากความเข้าใจผิดอะไรกันสักอย่าง เพราะมีพระบาลีบทหนึ่งว่า นิพพานัง ปรมังสุญญัง แปลว่านิพพานเป็นธรรมว่างอย่างยิ่ง ท่านอาจจะไปคว้าเอา ปรมังสุญญัง โดยเข้าใจว่า สุญญ์เข้าให้^{๐๐} ใจคนอยากเกิดก็อยากตายด้วยใช่ไหม เกิดแล้วมันก็ต้องตาย เพราะธรรมดาเราฝันมันไม่ได้ ที่นี้ถ้าเราไม่ต้องการตายเราก็ไม่ต้องเกิด อันนี้เคยมีพระหรือพราหมณ์ถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า นิพพานจะไม่มีเกิดก็ไม่ไช้จะเรียกว่าเกิดก็ต้องเกิด ถ้าจะว่าไม่เกิด แต่สภาวะมันมีอยู่ ตอนแรกฉันอ่านแล้วไม่เข้าใจ ก็เลยย่องไปถามท่าน

ฉะนั้น นิพพานควรเรียกว่าอะไร ท่านบอกว่าควรจะเรียก "ทิพย์พิเศษ" ที่ไม่มีการเคลื่อนไหว เทวดาหรือพรหมยังมีการเคลื่อนไหว ที่เรียกว่า "จติ" จติ แปลว่า เคลื่อน ใจศัพท์ที่ว่าตายนี้ พระพุทธเจ้าท่านไม่เรียก ท่านเรียก กาลัง กัตวา ถึงวาระแล้ว ถึงกาลเวลาแล้ว ท่านไม่เรียกว่าตายตาย นี่ มรณะ ตามศัพท์ของบาลีไม่มีคำว่ามรณะ ท่านเรียกว่า กาลัง กัตวา แปลว่าถึงวาระที่จะต้องไปจากร่างกายนี้ ร่างกายนี้มันพังมันไม่ยอมทำงาน: คำว่า นิพพาน นี่เขาแปลว่า ดับ นะคุณนะ ถ้าจะถามว่าดับอะไร ก็ขอตอบว่า ดับความชั่ว คนที่จะถึงนิพพานได้ต้องไม่มีความชั่ว ๓ อย่าง

^{๐N} พุทธทาสภิกขุ, **ชุมนุมเรื่องสั้นพุทธทาสภิกขุ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

^{๐๐} พุทธทาสภิกขุ, **โอวาทท่านพุทธทาส**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๕.

^{๐๐} พระราชพรหมยาน (วีระวระ ถาวโร หลวงพ่อฤาษีลิงดำ) , **คู่มือปฏิบัติพระกรรมฐาน อุปสมานุสสติกรรมฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สื่อธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

คือ ๑) ไม่ชั่วทางกาย ๒). ไม่ชั่วทางวาจา ๓. ไม่ชั่วทางใจ ถ้าทุกคนดับความชั่วได้หมด บุคคลนั้นก็ชื่อว่า เป็นผู้เข้าถึงซึ่งพระนิพพาน

ถ้าต้องการจะรู้เรื่องพระนิพพานจริงๆ คุณจะต้องเป็นคนมีศีลบริสุทธิ์ เป็นอันดับแรก เป็นผู้ทรงฌานสมาบัติ ในขณะที่ทรงฌานสมาบัติได้แล้ว คุณจะต้องทำจิตของตนให้เข้าถึง วิปัสสนาญาณที่เรียกกันว่าสังขารูปกชาญาณ เมื่อจิตเข้าถึงสังขารูปกชาญาณแล้ว ก็ต้องชำระกิเลสด้วยการตัดสังโยชน์ ๓ เบื้องต้นคือ ๑). ทำลายสักกายทิฐิ ๒) ทำลายวิกิจจาคือ ความสงสัยให้หมดไป ๓) สิ้นพตปรามาส ทรงศีลให้บริสุทธิ์ ๔. มีอารมณ์จิตรักพระนิพพานเป็นอารมณ์ที่เราเรียกกันว่า โคตรภูญาณ ถ้ากำลังใจของคุณทำได้อย่างนี้ เมื่อจิตเข้าถึงโคตรภูญาณ คุณจะทราบว่า คำว่าดับของนิพพานนั้นก็คือ ๑. ดับกิเลส ในขณะที่มีชีวิตอยู่ ๒. ดับขันธ ๕ หรือขันธ ๕ ดับ ๓. อารมณ์จิตที่บริสุทธิ์ไม่ได้ดับไปด้วย คำว่าพระนิพพาน ยังมีจุดที่เป็นอยู่อันหนึ่ง ที่เขาเรียกว่าเป็นทิพย์พิเศษ พ้นจากอำนาจของวิญญู^{๐๐}

(๕) พระโพธิญาณเถร (หลวงพ่อชา สุภทฺโท) มีทัศนะคติต่อความดีกับนิพพานว่า ท่านให้ดับวิญญูสงสารคือ ความวุ่น การดับความวุ่นวาย ก็คือ การดับความร้อน ไฟภายนอกก็คือ ไฟธรรมตามันร้อน เมื่อมันดับแล้วมันก็เย็น แต่ความร้อนภายในคือ ราคะ โทสะ โมหะ ก็เป็นไฟเหมือนกัน ลองคิดดูเมื่อราคะ ความกำหนัดเกิดขึ้น มันร้อนไหม โทสะเกิดขึ้น มันก็ร้อน โมหะเกิดขึ้น มันก็ร้อน ความร้อนนี้แหละที่ท่านเรียกว่า ไฟ เมื่อไฟมันเกิดขึ้น มันก็ร้อน เมื่อมันดับมันก็เย็น ความดับนี้แหละคือ นิพพาน^{๐๐}

พระนิพพานท่านจึงว่าไม่มีสีสน์วรรณะ สีเขียว สีแดง ลำดำอะไร ไม่มีเรื่อง สีเขียวลำดำอะไรต่างๆ เป็นเรื่องสมมุติ เป็นเรื่องบัญญัติในโลกีย์ เมื่อพ้นจากสิ่งเหล่านี้ไปแล้ว ไม่มีเรื่องเหล่านี้ตามไปถึง ดังนั้น จึงกล่าวว่าสิ่งนั้นเป็นโลกุตระ ธรรมอันนั้นท่านจึงว่าเป็น ปัจจุตตัง อันผู้รู้ก็ได้เฉพาะเจ้าของประกาศไม่ได้ มีแต่อุบาย ผู้ที่เข้าไปถึงแล้วก็แล้ว จะเอาสมมุติบัญญัติมาพูดไม่ได้ มันหมด มันหมดสิ้น^{๐๐}

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๐๐} พระโพธิญาณเถร (หลวงพ่อชา สุภทฺโท) , พระโพธิญาณเถรเทศนา , (กรุงเทพมหานคร : โอเอส พริ้นตัง เอ้าส์, ๒๕๓๖), หน้า ๖๔.

^{๐๐} อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๑.

(๖) พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) มีทัศนะคติต่อความดีกับนิพพานว่า สุขยิ่งกว่านิพพานไม่มี^{๐*} นิพพานหรือเป้าหมายสูงสุดตามลักษณะของพุทธศาสนาจึงเป็นการหลุดพ้นปราศจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง เมื่อบุคคลก้าวเข้าสู่สภาวะของนิพพานแล้วจะเป็นชีวิตที่ดีที่สุดและมีคุณค่าที่สุด^{๐๐} นิพพานนั้นไม่ขึ้นอยู่กับกาลเทศะดังคุณบทของนิพพานที่ว่า “นิพพานอันผู้บรรลุเห็นได้เองไม่ขึ้นกับกาลเรียกให้มาดูได้ ควรน้อมเอาเข้ามาไว้อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน”^{๐๑}

(๗) พระเทพสิงหนบุราจารย์ (จรัญ สุตมฺโม) มีทัศนะคติต่อความดีกับนิพพานว่า นอกจากนั้นยังมีพระเถระผู้ใหญ่อีกหลายท่านที่กล่าวถึงนิพพาน ขอนำมาสรุป พระนิพพานบรมสุของค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันตเจ้าทั้งหลาย ณ เวลานี้ ทรงสถิตอยู่ ณ ที่ใด บางท่านว่า พระองค์ดับสูญหมดความนึกคิด ไม่เหลืออะไรเลย ความสงสัยนี้ ยากที่ปุถุชน ผู้ศึกษา จะทำให้กระจ่างได้ เว้นแต่พระสงฆ์ผู้มีญาณ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตามพระธรรมคำสั่งสอน จึงพออธิบาย พระนิพพาน ให้กระจ่างได้ขอท่านจงเว้นการถกเถียง จนเกิดความหมอง เปร้อร้อน ในดวงใจโปรดจงสงบจิต ตั้งสติ อ่านคำสอนของพระครูอาจารย์ทั้งหลาย ที่มีจารึกลงในตำราหรือหนังสือเป็นหลักฐาน ไว้ชัดเจนแล้ว ใช้ปัญญา พินิจพิจารณา โดยไม่มีอคติ^{๐๒}

สรุปความว่า การวิเคราะห์หลักธรรมที่สัมพันธ์กับ ความดีในทัศนะของพระเถระในสังคมไทย โดยแบ่งออกเป็น ทัศนะของพระเถระต่อความหมายของความดี ดังนี้ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปฺเสโน) มีทัศนะคติต่อความหมายของความดีว่า บุญคือความดี ที่ทำไว้จึงชื่อว่าให้ความขึ้นบานแก่ผู้กระทำ ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า ทัศนะของพระเถระต่อประเภทของความดี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) มีทัศนะคติต่อประเภทของความดีว่า การกระทำทุกอย่างทั้ง ทั้งดีและไม่ดี เมื่อทำแล้ว ไม่ลบเลื่อนไปไหน จะสั่งสมตัวเองอยู่ตลอดเวลา อยู่ภายในใจของผู้กระทำนั่นเอง เป็นพื้นฐานแห่งจิตใจของผู้กระทำนั่นเอง ทำดีมาก พื้นฐานจิตใจก็ดีมาก ทำไม่ดีมาก พื้นฐานจิตใจก็ไม่ดีมาก ทัศนะของพระเถระต่อลักษณะของความดี พระเทพสิงหนบุราจารย์ (จรัญ สุตมฺโม) มีทัศนะคติต่อลักษณะของความดีว่า

^{๐*} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๗.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๗.

^{๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๙ – ๒๓๐.

^{๐๒} พระเทพสิงหนบุราจารย์ (จรัญ สุตมฺโม) , **พุทธโถบาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาประกาศ, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔๔.

ความดีมันคงอยู่ตลอดไป จะกี่พันปีก็อยู่อย่างนั้น และความชั่วก็เช่นกัน มันก็ชั่วตลอดไปหลายชาติหลายภพหลายกัลป์ เกิดขึ้นมาอย่างนี้เป็นต้น

ทัศนะของพระเถระต่อผลของความดี พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) มีทัศนะคติต่อผลของความดีว่า การทำความดีด้วยใจไม่บริสุทธิ์ ทำให้ได้บุญน้อย แก่นของบุญอยู่ที่เจตนาที่บริสุทธิ์ ก่อนทำบุญต้องบริสุทธิ์ กำลังทำบุญเจตนาที่บริสุทธิ์ เมื่อทำเสร็จแล้วเจตนาที่ยังบริสุทธิ์ อย่างนี้จึงเป็นบุญสมบูรณ์ ทัศนะของพระเถระต่อเกณฑ์ การตัดสินความดีพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) มีทัศนะคติต่อเกณฑ์การตัดสินความดีว่า บาปก็ดี บุญก็ดี มันเกิดดับ เกิดดับ อยู่ตลอดเวลา บาปเกิดเพราะเราขาดสติปัญญา บุญเกิดเพราะเรามีสติปัญญา เราคิดถูกคิดชอบ บุญก็เกิดขึ้น ความดีความงามเกิดขึ้น เกิดแล้วก็ดับไป ไม่ได้ตั้งอยู่ถาวร ทัศนะของพระเถระต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดี เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. ระบุทธิ์ ปยุตฺโต) มีทัศนะคติต่อหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความดีว่า ปัญญา หรือมีภาวะที่มีปัญญาเป็นแรงจูงใจให้กระทำการสิ่งต่างๆ ปรัชญาผลออกมาเป็นรูปแบบของความกรุณาความมีฉันทะที่จะช่วยปลดปล่อยให้ผู้อื่นหลุดพ้นเป็นอิสระจากความทุกข์ทั้งปวง

ทัศนะของพระเถระต่อหลักการประพาศความดี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีทัศนะคติต่อหลักการประพาศความดีว่า การที่บุคคลทำย่อมส่งผลอาการที่ตนเป็นอยู่อย่างไร เขาจักเป็นผู้มีสติปัญญาหรือไม่นั้น ไม่เป็นประมาณเขาจักเป็นบุคคลเช่นไรก็ตาม เขาต้องประกอบการทำงานจึงจะเป็นความดีที่สุดแก่เขา ถ้าเขาเป็นบุคคลใดการทำงานนั้นจะเป็นกิจใด ถ้าเขาเป็นบุคคลเล็กการทำงานนั้น จะเป็นกิจเล็ก ถ้าเขาทำโดยสงบการงานนั้น จะดีจะชอบ ถ้าเขาทำโดยกำเริบและมักใหญ่ใฝ่สูง การนั้นก็ไม่ใช่ เป็นช่องคูและเลวทราม ทัศนะของพระเถระต่อความดีกับนิพพาน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. ระบุทธิ์ ปยุตฺโต) มีทัศนะคติต่อความดีกับนิพพานว่า สุขยิ่งกว่านิพพานไม่มี นิพพานหรือเป้าหมายสูงสุดตามลักษณะของพุทธศาสนาจึงเป็นการหลุดพ้นปราศจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง เมื่อบุคคลก้าวเข้าสู่สภาวะของนิพพานแล้วจะเป็นชีวิตที่ดีที่สุดและมีคุณค่าที่สุด นิพพานนั้นไม่ขึ้นอยู่กับกาลเทศะดังคุณบทของนิพพานที่ว่า นิพพานอันผู้บรรลุนั้นได้เองไม่ขึ้นกับกาลเรียกให้มาดูได้ ควรน้อมเอาเข้ามาไว้อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน